

ЛІНГВІСТИЧНІ ПРИЙОМИ РОЗРОБЛЕННЯ ТЕКСТІВ ЕЛЕКТРОННИХ ПІДРУЧНИКІВ ДЛЯ СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ

Лідія Гуменна

Реферат

У статті розглянуто лексико-граматичну організацію та прийоми сучасної лінгвістичної науки і практики при розробленні текстів електронних підручників для системи професійно-технічних навчальних закладів. Проведено аналіз наявних підходів до творення електронного підручника (ЕП), що засвідчує переважно пошуковий метод його створення та зумовило появу майже стихійного ринку, а відсутність лінгвістичних і паралінгвістичних особливостей текстів із їх жанровою кваліфікацією свідчить про відсутність єдиної педагогічної концепції його проектування. З'ясовано потребу в проведенні ґрунтовних теоретичних досліджень у галузі лінгвістики текстів електронного підручника, зокрема, чіткого визначення його жанру, так як відсутність лінгвістичного опису електронного підручника і не виявлення характерних особливостей його текстів є причиною невизначеності жанрової природи електронного підручника та значення його статусу в системі жанрів наукового стилю і комп'ютерно-опосередкованої комунікації. Зроблено висновок, що врегулювання позиції ЕП у системі жанрів наукового стилю продиктовано необхідністю розширення уявлень про жанри цього виду комунікації, а також є вчасним щодо визначення ролі технологічного критерію у розвитку жанру підручника і дасть змогу: встановити теоретичну базу дослідження й розробити методику жанрової кваліфікації текстів ЕП; виявити ознаки, що дають змогу (чи навпаки) визначити ЕП окремим жанром, охарактеризувати його позиції у системі суміжних явищ; виявити специфіку жанрового статусу ЕП і на матеріалах наукових досліджень, присвячених проблематиці ЕП, реконструювати фрагмент метаконцепту жанру «електронний підручник» у мовленнєвій свідомості реципієнтів та порівняти отримані результати для вироблення багатоаспектного жанру «електронний підручник». А це означає: навчити розробників електронних підручників для системи ПТО України компетентнісному підходові до їх творення. Наголошено, що визначальні характеристики дають змогу стверджувати про існування ще одного жанру наукового стилю – самостійного жанру «електронний підручник» у системі комп'ютерно-опосередкованої комунікації. Його компетентне використання дає широкі можливості сучасному українському підручникотворенню, враховувані як сучасних професійних стандартів, вітчизняних та зарубіжних технологій освітнього простору, практичний і традиційний досвід підприємств й окремих роботодавців, так і навчальні запити сучасних учнів ПТНЗ України.

Ключові слова: *електронний підручник, комп'ютерно-опосередкована комунікація, текст, стиль, жанр.*

Актуальність теми. Вітчизняна освіта за останні роки має значний досвід розробки комп'ютерних дидактичних засобів, зокрема електронних підручників. Їхня наявність забезпечить саме те комп'ютерне середовище, що створить визначальне підґрунтя для реформи сучасної професійно-технічної освіти в Україні.

На сьогодні чимало ПТНЗ мають у своїх бібліотеках власно створені електронні підручники (ЕП) із навчальних дисциплін, розробляються їхні нові версії. Проте аналіз наявних підходів до створення електронного підручника засвідчує переважно пошуковий метод його створення, що зумовило появу майже стихійного ринку, а відсутність єдиної педагогічної концепції його проектування, лінгвістичних та паралінгвістичних особливостей текстів із їх жанровою кваліфікацією свідчить про відсутність єдиної педагогічної концепції його проектування. Отже, відчувається потреба у проведенні ґрунтовних теоретичних досліджень і в галузі лінгвістики текстів електронного підручника, зокрема чітко визначеного його жанру. Саме відсутність лінгвістичного опису електронного підручника і невиявлення характерних особливостей його текстів є причиною невизначеності жанрової природи електронного підручника та значення його статусу в системі жанрів наукового стилю й комп'ютерно-опосередкованої комунікації (КОК) (В. Роберт, В. Монахов, Є. Полат та ін.). Проблемами розробки навчальних підручників займалися: Д. Зуєв, І. Ленгер, Н. Шахмаєв, Л. Зоріна та ін. Текстову лінгвістику, яку визначають як металінгвістику, розвинув М. Бахтін, гіперсинтаксис – Б. Палек, семіотичну текстологію – Я. Петефі, транслінгвістику – Р. Барт, суперсинтаксис, лінгвістику тексту – В. Дресслер і З. Штемпель, аналіз мовлення – З. Харріс та ін. Своєрідним центром лінгвістики стала Німеччина (Е. Аґрікола, Х. Ізенберг, В. Дресслер, С. Шмідт).

Вітчизняні дослідники Л. Бублейник, В. Виноградов, Г. Винокур, С. Єрмоленко, І. Ковалик, Л. Мацько, М. Плющ, Л. Рожило, В. Сиротіна почали вивчення тексту ще задовго до появи самого поняття «лінгвістика тексту».

Основою сучасної лінгвістичної теорії тексту є структурний підхід до його аналізу В. Проппа, розуміння тексту як складного цілого – О. Пешковського, аналіз дискурсу – З. Харріса, теорія Г. Глінца про когнітивні процеси при читанні й письмі, концепція тексту І. Гальперіна, критерії текстуальності Р. де Богранда і В. Дресслера, основні властивості тексту Л. Мурзіна і А. Штерна, теорія діалогу Л. Якубинського та ін. Маємо також дослідження науковців із питань: теорії мовленнєвих жанрів та жанрів наукового стилю (М. Бахтін, В. Дементьєв, О. Михайлова, В. Сали-

мовський, О. Троянська, М. Федосюк та ін.); з проблем функціональної стилістики (О. Баженова, А. Васильєва, В. Чернявська та ін.); когнітивної лінгвістики (О. Кубрякова, І. Стернін й ін.); вивчення дискурсу (Н. Арутюнова, В. Карасик, М. Макаров та ін.); проблем мовленнєвої особистості і мовленнєвої свідомості (Ю. Караулов, В. Красних, З. Попова та ін.); проблематики гіпертексту і комп'ютерного дискурсу (О. Анисимова, А. Баранов, О. Горошко й ін.).

Постановка завдання. Метою нашої роботи є визначення позиції ЕП у системі жанрів наукового стилю, що продиктовано необхідністю розширення уявлень про жанри цього виду комунікації, а також є вчасним щодо визначення ролі технологічного критерію у розвитку як жанру підручника, так й інших жанрів. Поширеність і зростаюча значущість ЕП в освітньому процесі, багатоаспектність їх інтеграційного вивчення уможливають звернення до мовної свідомості авторів, які розробляють, досліджують, описують ЕП (далі – автори) і реципієнтів, які застосовують їх на практиці, з метою виявлення у них сформованих понять, необхідних для подальших розробок електронних підручників із їхніми характерними особливостями. У статті висувається гіпотеза: наявність у текстах ЕП характерних ознак свідчить про сформованість особливого типу тексту, тобто жанру, що піддається метаконцептуалізації у свідомості авторів і реципієнтів, які розробляють проблематику ЕП.

Виклад основного матеріалу. Ґрунтуючись на офіційних визначеннях ЕП як навчального електронного видання та основних ознаках тексту такого підручника, ми вважаємо за необхідне розширити й конкретизувати з'ясування позиції ЕП серед жанрів наукового стилю як різновиду функціональної української мови. Це питання варто розглядати при умові, що навіть найкращий електронний підручник не може і не повинен замінити книгу. Так само, як перегляд фільму не заміняє книги, за текстом якої він був поставлений, так і наявність ЕП не тільки не повинна замінити вивчення матеріалу підручника (мають на увазі кращі зразки будь-якого жанру), а навпаки – спонукати учня взятися за книгу. Саме тому такий підручник повинен максимально полегшити розуміння й запам'ятовування (причому активне, а не пасивне) найістотніших понять, тверджень та прикладів, підключаючи до процесу навчання інші, ніж звичайний підручник, твори людського мозку, використовуючи комп'ютерні пояснення і т.п. можливості сучасної комунікації. Для автора ЕП важливо пам'ятати, що текстова складова має бути обмеженою, чітко конкретизованою, адже залишається звичайний підручник. Як і у створенні будь-яких складних систем, так і при розробці ЕП визначальним є компетентність і майстерність авторів, їхня інформаційна культура [1, с.84 – 87].

Визначення позиції електронних підручників у системі жанрів наукового стилю необхідне для доповнення вже відомих жанрів цього функці-

онального різновиду мови (О. Троянська, О. Алікаєв, В. Салимовський, Т. Чернявська, О. Михайлова, З. Партико, Т. Ященко) з урахуванням фактора наявності електронного поля мови, яка функціонує в ЕП. Вивчення лінгвістичних і паралінгвістичних особливостей текстів ЕП актуальне і своєчасне в аспекті визначення ролі технологічного критерію в розвитку жанру ЕП – у цьому напрямі на сьогодні є лише дослідження В. Стройкова.

Визначення жанрової природи ЕП на основі з'ясованих його особливостей дасть змогу: встановити теоретичну базу дослідження й розробити методику жанрової кваліфікації текстів ЕП; виявити ознаки, що дають змогу (чи навпаки) визначити ЕП окремим жанром, охарактеризувати його позиції у системі суміжних явищ; виявити специфіку жанрового статусу ЕП і на матеріалах наукових досліджень, присвячених проблематиці ЕП, реконструювати фрагмент метаконцепту жанру «електронний підручник» у мовленнєвій свідомості реципієнтів та порівняти отримані результати для вироблення багатоаспектного жанру «електронний підручник». А це означає: навчити розробників електронних підручників для системи ПТО України компетентнісному підходу до їх творення.

На разі визначимось із дефініцією «мовний жанр». Жанр (франц. Genre – рід, вид, стиль) мовленнєвий – деперсоналізований вияв комунікації, який є типовою формою тексту. В. Салимовський та інші вчені пропонують вважати мовним жанром стійкі тематичні, композиційні й стилістичні типи текстів. Для лінгвістики тексту характерне суто граматичне (синтаксичне) його розуміння. Як послідовність речень його визначає Р. Харвег, упорядковану послідовність морфем – Х. Вейнрейх, корегентну послідовність речень – К. Брінкер, мовленнєвий акт – Е. Косеріу, синтаксичну протяжність і залежність – Б. Бонечка, складне синтаксичне утворення, що інтегрує образ позамовної дійсності, – Т. Радзієвська, гіперсинтаксис – Б. Палек, макросинтаксис – Т. ван Дейк та ін.

Відсутність єдиного тлумачення поняття тексту унеможливорює визначення жанру, у даному разі – електронного підручника. Цю значущу причину О. Селіванова пояснює:

- абсолютизацією його структурної організації та граматичних засобів зв'язності;
- формально-структурною, жанрово-стилістичною різноплановістю текстів і специфікою способу його репрезентації;
- багатоплановістю підходів до лінгвістичного вивчення тексту;
- звуженням функції тексту до рівня складника комунікативного процесу, посередника, засобу, процесу і мети комунікації.

Актуальність звернення до проблем мовленнєво-жанрової вторинності викликана необхідністю виявлення жанрового статусу ЕП, визначення, чи є він вторинним щодо електронного підручника чи варіантом жанру «підруч-

ник» у системі жанрів наукового стилю. У даній статті текст ЕП розуміється як вторинний по відношенню до інтелектуального простору наукового стилю.

Одним із напрямів у вивченні жанрової свідомості є обґрунтоване Г. Слишкіним концептологічне вивчення мовних жанрів, що передбачає моделювання метаконцептосфери мовної особистості із метаконцептами жанрів. Під метаконцептом мовного жанру розуміється «ментальна одиниця, що виникла в результаті осмислення носіями мови продуктів попередньої концептуалізації, оформлених як семіотичні утворення (мова, текст, жанр, стиль, переклад, дискурс)» (Г. Слишкін). Метаконцепт не є монолітним утворенням і включає компонент, що репрезентує основні вимоги до тексту конкретного жанру. Вивчення даного компонента мета-концепту щодо ЕП на основі робіт, які містять вимоги до ЕП, здатне розширити уявлення про особливості текстів ЕП. Це дає змогу розглядати і стверджувати або заперечувати жанрову природу ЕП. До актуальних завдань сучасного жанрознавства належить пошук нових шляхів вивчення мовних жанрів, одним із можливих вирішень даної проблеми вбачається об'єднання функціонального та когнітивного підходів (О. Дементьев, Н. Феніна). Поділяючи точку зору К. Сєдова і Т. Шмельова на існування у свідомості мовної особистості певного уявлення про мовні жанри, ми звертаємося до мовної свідомості авторів і реципієнтів ЕП.

Не менш актуальною є також проблема виявлення жанрів та їх функціонування в електронному середовищі, що відіграє важливу роль у комунікації та при розробці теорії цифрових знаків. У представлених у лінгвістиці дослідженнях здійснені конкретні кроки в описі окремих жанрів КОК (О. Вавилова, К. Варламова, Н. Моргун та ін.) і запропоновано класифікацію всього жанрового різноманіття даного виду комунікації, зроблені спроби формування моделей жанрів комп'ютерно-опосередкованої комунікації (О. Асмус, Л. Щипіцина). Вивчення текстів ЕП у цій статті проводиться з опорою на модель опису жанрів КОК, запропоновану Л. Щипіциною, і включає опис медійних, прагматичних, структурно-семантичних та мовно-стилістичних особливостей текстів жанрів КОК, виходячи з розуміння наукового тексту як мовленнєвого твору, що відображає мовні особливості наукового стилю, а тексту ЕП – як вторинного щодо інтертекстуального простору наукового стилю, розглядаються його основні стильові риси, які визначають специфіку мовних засобів при використанні їх у наукових текстах. До стильових рис, в аспекті яких необхідно вивчати тексти ЕП, належать: точність, абстрактна узагальненість, логічність, об'єктивність (І. Гальперін, Р. Будагов, О. Васильєва, М. Димарський, Т. Чернявська та ін.), що досягаються при допомозі виробленого репертуару лексичних, морфологічних і синтаксичних ресурсів.

Ми поділяємо точку зору про необхідність і доцільність застосовувати до вивчення наукового тексту положення дискурсивного аналізу (М. Баже-

нова), позалінгвістичної дійсності, що супроводжує створення тексту ЕП і розглядається в руслі соціолінгвістичного спрямування у вивченні дискурсу (О. Карасик). Текст ЕП визначається як комп'ютерно-опосередкований варіант письмового різновиду навчально-наукового дискурсу. Комп'ютерний дискурс, який є предметом пильної уваги дослідників (П. Кондрашов, Ф. Смирнов, Н. Мечковська та ін.), характеризується гіпертекстуальністю, полікодовістю текстів, великим значенням поліграфічних засобів, наявністю медіолекту. Ідея звернення до особливостей дискурсу, що формує текст, знаходить свій розвиток у когнітивно-дискурсивному напрямі вивчення текстів (К. Кубрякова), акцентує можливість розгляду наукового тексту як продукту пізнання вченого і виділення його мовленнєвої особистості.

З опорою на методику жанрової класифікації текстів природного писемного мовлення Н. Лебедевої і модель опису жанрів КОК Л. Щипціної сформовано алгоритм вивчення текстів ЕП для визначення їхньої жанрової природи. У даний алгоритм входять наступні пункти.

1. Формулювання дефініції досліджуваного типу тексту.

2. Аналіз текстів ЕП, що передбачає вивчення:

а) прагматичних параметрів: адресанта, адресата, мети і сфери комунікації;

б) медійних параметрів – форматних особливостей текстів ЕП: гіпертекстуальності, графіків просторового втілення, мультимедійності, інтерактивності, синхронності, кількості та експліцированості комунікантів;

в) структурних параметрів;

г) мовностилістичних параметрів текстів ЕП.

3. Виділення ознак, що утворюють (чи не утворюють) жанру ЕП.

4. Визначення внутрішньожанрової структури (виділення можливих піджанрів у складі жанру «електронний підручник»).

5. Визначення зовнішніх меж даного жанру, пошук місця жанру «електронний підручник» серед суміжних явищ – жанрів наукового стилю і КОК.

6. Реконструкція фрагмента метаконцепту жанру «електронний підручник» у свідомості носіїв мови за даними аналізу писемних джерел і експериментального дослідження.

7. Формулювання підсумкового, розгорнутого визначення жанру «електронний підручник».

Прагматичні характеристики текстів, надісланих до лабораторії підручникотворення Інституту ПТО НАПН України від педагогічних експериментальних груп по створенню електронних підручників для системи професійно-технічної освіти, дають підставу виділити особи адресанта і адресата, мету й сферу їхньої комунікації. Насамперед, адресант – це особа, що має необхідну науково-методичну компетенцію – передає адресату конкретний обсяг інформації з певної галузі науки через текст підручника, створеного за допомогою комп'ютерних технологій. Адресант спілкується

через текст: в окремих його розділах (36%), на титульних екранах підручників, у передмовах, вступах (42%). Обсяг і зміст інформації про адресанта визначається ним самим і відрізняється варіативним характером. У текстах ЕП використовуються мовні засоби, що сприяють комунікації між адресантом і адресатом, і їхня подальша диференціація проводиться за наступних підстав.

1. Номінації, що експліцирують ментальний стан адресанта, його впевненість в істинності викладеної інформації і виражаються за допомогою:

- а) вставних слів: «Безперечно,...»;
- б) безособових синтаксичних конструкцій: «Відомо, що...».

2. Номінації ментальних станів адресанта, пов'язаних із логікою викладу інформації адресату, оформленням висновку, виражаються:

- а) вставними словами: «Отже,...» чи «Як відомо,...»;
- б) дієприслівниковими зворотами: «Беручи до уваги результати,...»;
- в) вставними реченнями: «Як стверджує автор,...».

3. Номінації, які експліцирують емоційне ставлення адресанта до поданої інформації, представлені:

- а) вставними словами: «На жаль, не існує...»;
- б) вставними конструкціями: «... (хоча це дуже проблемно,...)».

4. Номінації мовленнєвої рефлексії, що відображають прагнення автора до вибору найоптимальніших мовних засобів вираження власної думки, у текстах ЕП представлені:

- а) вступними словами: «Іншими словами, компетенція – це...»;
- б) безособовими синтаксичними конструкціями: «Простіше можна сказати...».

5. Акцентція уваги на важливості інформації досягається використанням:

- а) лесичних засобів: «...це, так би мовити, опосередкований засіб використання...»;
- б) графічних засобів: виділення жирним шрифтом; виділення підкресленням, курсивом, виділення великими (заглавними) літерами; використання елементів статичної та динамічної графіки.

Адресат – особа, яка вивчає навчальну дисципліну за допомогою ЕП, також може бути представлена в тексті або не мати експліцитного вираження. У першому варіанті використовуються мовні засоби, вибрані відповідно до чітких уявлень про адресата підручника, що включає:

а) вікові характеристики адресата: «Підручник пропонується учням ПТНЗ за спеціальністю «слюсар- електрик»;

б) соціальні характеристики адресата: «Цільова аудиторія курсу – учні, студенти та слухачі зі спеціальності «Сільськогосподарська техніка в овочівництві»;

в) іноді – національні, мовні характеристики адресата: «Програма розрахована на тих, хто бажає вивчити розділ рідною мовою»;

г) рівень підготовки адресата: «Другий розділ підручника розрахований на учнів третього курсу ПТНЗ за спеціальністю «кухар – кондитер»;

г) спосіб здійснення комунікації між адресантом і адресатом: «Перед Вами, наші шановні користувачі, ЕП з механізації обробітку зернових культур. Основою його, звичайно, є текст, з нього й почнемо вивчення».

Прагнення адресанта до успішного здійснення комунікації із передбачуваним адресатом виражається вживанням таких мовленнєвих засобів:

а) особового займенника «Ви» і присвійного – «Ваш», що підкреслює поважне, шанобливе ставлення адресанта до адресата;

б) особового займенника «ти» і присвійного – «твій»: «Ти звернув увагу на вступ до цього посібника?»; «Виконання даних рекомендацій допоможе тобі успішно справитися із завданням»;

в) означених займенників «кожний», «всі»: «Маємо надію, що результати нашої роботи допоможуть всім бажаючим придбати ЕП з курсу...».

Засоби звернення до адресата як до учасника діалогу розглядаються також крізь призму виконуваних ним функцій.

Залучення адресата до процесу співмислення, об'єднання тезаурусів адресанта і адресата реалізуються за допомогою вживання особистого займенника «ми»: «Ми можемо пришвидшити даний процес, якщо розпочати роботу з вибраного Вами пункту меню у лівій частині вікна Вашого браузера»;

Спонування адресата до інтелектуальних дій реалізується за допомогою вживання дієслів, що позначають інтелектуальні дії і виражені:

а) неозначеною формою дієслова: «Експеримент з удосконалення управлінської діяльності виявив необхідність створення нових структурних підрозділів, покликаних аналізувати, планувати та здійснювати різновекторну діяльність, спрямовану на підвищення економічної ефективності підготовки майбутніх кваліфікованих робітників, зокрема – маркетингових служб».

3. Неозначеною формою дієслова у поєднанні з модальним предикатом «треба», «варто»: «Варто зауважити, що даний клас нових ескаваторів може працювати і на ґрунтах, схильних до осипання».

4. Неозначеною формою дієслова у поєднанні зі словом категорії стану: «Необхідно пам'ятати, що більшість...»

5. Формою наказового способу: «Зверніть увагу на...».

6. Особовою формою дійсного способу: «Натискуєте вказівним пальцем правої руки на клавішу <enter> для завершення вводу тексту»;

7. Залучення уваги адресата до інформації досягається шляхом вживання комплексу «запитання – відповідь»: «Як же проходить монтаж зчіплення? Він виконується у послідовності, зворотній до демонтажу, але будьте особливо уважні, коли заново використовуєте старе зчіплення».

Засоби адресації сприяють логічному викладу інформації у тексті, його ясності і доступності, полегшують сприймання нової інформації ко-

ристувачем: орієнтують адресата в проспективному і ретроспективному напрямках за допомогою:

лексичних засобів, а саме: слів «наступний», «попередній», часто в поєднанні зі скороченням «див.»: «Пояснення до даної схеми – у наступному розділі (див. стор. 103);

синтаксичних засобів:

а) вставних речень: «Як щойно пояснювалося (див. розділ «Елементарні поняття статистики), значущість певного коефіцієнта...»;

б) вставних конструкцій;

в) додаткових речень: «Якщо Ви подивитесь наступну частину таблиці, то побачите, що...»;

г) речень констатуючого характеру: «Стереоізомерія відіграє важливу роль в органічній хімії. Детальніше ці питання розглядаються при вивченні...».

Мисленнево–активізуючі засоби адресації, що підкреслюють логіку викладу тексту, реалізуються за допомогою:

1) лексичних засобів – слів «приклад», «наприклад» для пояснення якої-небудь важливої інформації: «Наприклад, як видно з рисунка...»;

2) синтаксичних засобів:

а) вставних слів, що вказують на градаційні відносини: «Вивчаючи хімічний склад білків, необхідно вказати, по-перше, з яких хімічних елементів вони складаються, по-друге...»

б) вставних речень, які відсилають до фрагментів тексту для ілюстрації вміщеної в ньому інформації: «При цьому, як видно з рисунка...»

На ступінь важливості інформації вказують:

слово категорії стану «важливо» у поєднанні з неозначеною формою дієслова: «Важливо пам'ятати, що вивчення...»;

синтаксичні засоби – окличні речення, які іноді супроводжуються графічним виділенням: «Характеристики ковалентного зв'язку не залежать від механізму його утворення!».

Спільною метою створення, функціонування й використання ЕП є освітня, проте деякі так звані приватні ЕП, що не відповідають жодному із жанрів і створені не в науковому стилі, корелюють з основними комунікативними стратегіями навчально-наукового дискурсу. Серед них виділяються ЕП, створені:

1) тільки задля повідомлення користувачеві певного обсягу знань із навчальної дисципліни (електронні курси лекцій);

2) з метою презентації і закріплення навчальної інформації (за допомогою виконання навчальних тестів, розв'язання задач, виконання вправ) як в інтерактивному режимі, так і в аудиторній роботі (навчальні посібники);

3) з метою формування й удосконалення практичних навичок (лабораторні роботи, практикуми);

4) ЕП, спрямовані на повідомлення навчальної інформації, її закріплення і контроль засвоєння користувачами знань та вмінь (тести).

Сфера функціонування ЕП характеризується як статусно-орієнтований різновид КОК, копм'ютерно-опосередкований варіант навчально-наукового дискурсу, учасниками якого виступають: вчений – педагог – учень. Проте існують такі форми ЕП, елементи їх побудови, без яких електронний підручник не розробляється. Насамперед це тести, де найчастіше виникає складність із підбором питань та продумуванням відповідей на них. Не менш значуще – уміння працювати з енциклопедією (для електронних енциклопедій існує відповідний сервіс: посилання, закладки, можливість повтору анімацій і звукових записів, пошук за ключовими словами тощо). І найважливішою формою електронного підручника ми вважаємо задачник, де головне – це дозована допомога учневі, а для вирішення цього варто ретельно підбирати такі завдання, які охоплювали б увесь теоретичний матеріал. Надзвичайно складно буває вирішити проблему інтерфейсу креативного середовища, яке насправді сприяє формуванню й закріпленню комплексу знань і вмінь учня ПТНЗ.

Часто відбувається так, що активні й творчі педагоги прагнуть самі формувати навчальні матеріали ЕП, враховуючи вимоги до конкретної спеціальності, тобто створюючи авторське середовище. На жаль, практика показує, що найчастіше такі ЕП не відповідають головним вимогам до нього, бо створюються людьми вузької спеціалізації тощо. Тут варто сказати про особливий прийом роботи «роби, як я». Такі невербальні середовища щойно з'являються, проте за ними бачиться велике майбутнє, адже дане середовище інтерпретує ЕП багатьма прийомами роботи викладача.

В українському дискурсі не отримала свого розвитку і категорія «метатекст», проте вона чітко простежується у деяких кращих методичних розробках тем до ЕП, бо саме досконалість змістової структури ЕП найкраще формується через метатекстуальність і застосування її новітніх прийомів передачі адресанту текстуального вираження думки. Щоб з'ясувати можливості метатексту, звернемося до суті семантики розуміння цієї категорії. Будь-який текст і метатекст має автора, який певними засобами передає види й різновиди форм авторства. Два моменти визначають текст як висловлення: його задум (інтенція) і здійснення цього задуму, їхні динамічні взаємини й визначають характер тексту. Існує проблема іншого суб'єкта – того, хто творить текст. Зрозуміти позицію автора означає побачити і зрозуміти іншу свідомість – суб'єкта-адресата, кому, власне, і призначений текст. Тобто при поясненні – тільки одна свідомість, а при розумінні – дві свідомості, два суб'єкти.

Текст – первісна даність (реальність) і вихідна точка не тільки філософського, а й лінгвістичного, наукового осмислення світу. П. Рікер визначає текст, звертаючись до прийому зафіксованості як засобу передачі інфор-

мації. «По-перше, текстом буде вважатися тільки таке повідомлення, просторова фіксація якого не була випадковим явищем, а необхідним засобом свідомої передачі цього повідомлення його автором чи іншими особами» [2, с. 145]. «Текст – графічно зафіксоване ціле чи фрагмент цілого, ... текст є явище змінне, плинне», – писав Б. Томашевський [3, с. 87]. З цього випливають два положення:

1) Текст ЕП – це сума графічних знаків;

2) Текст ЕП – реально даний навчально-формулюючий, розвиваючий освітній текст. Отже, щоб стати текстом ЕП, графічно закріплений документ повинен бути визначений щодо задуму автора, бути науково-освітнім поняттям епохи та іншим, графічно в тексті не відображеним завданням [4, с. 203]. З якої би точки зору ми не подивилися – текстові і позатекстові семантичні відношення (подібно відношенню тексту і контексту в інших знакових системах) є єдністю суб'єктивного й об'єктивного. Можна виділити функціональну подвійність текстів і в системі науки, де тексти виконують, принаймні, дві функції: адекватну передачу дефініцій і народження нових смислів, тобто функцій наукових цінностей, до структури яких входять значення та смисли [5]. Ідеальним інтеграційним механізмом для такого перетворення буде штучна мова і текст штучною мовою особливого жанру та мовленнєвої структури. Навчальний, освітній текст опиняється у структурі тексту науки, і в цьому аспекті він перестає бути пасивним елементом передачі деякої константивної інформації між входом (відправник) і виходом (приймач).

Поняття «метатекст» має складніше тлумачення. Саме слово «метатекст» складається із двох частин, перша з яких – «мета» – означає послідовність за чимось, перехід до чогось іншого, перетворення; використовується в сучасній логічній термінології для означування таких систем, які, в свою чергу, служать для дослідження чи опису інших систем (метатеорія, метамова) [6, с. 373]. Ми маємо справу з текстами ЕП, отже, за основу візьмемо друге значення: перетворенню буде підлягати авторський навчально-формулюючий, освітній, професійно-стандартизований текст для ПТНЗ, а приймачем його буде виступати адресат (педагог, учень ПТНЗ). У цій взаємодії адресат свідомо чи несвідомо піднімається до рівня авторського світогляду, прагнучи осягти його задум, зрозуміти модель теми із позиції людини часопростору. Таким чином, «входження» в текст ЕП, на нашу думку, є в собі пізнавальною, рецептивно-формулюючою та комунікативною навчальною діяльністю. Саме тому текст і метатекст не можуть існувати без посилання: метапрочитання як інтерпретація може здійснити точне посилання, що несе в собі смисл та зміст. За допомогою цього кожен текст має властивість вступати у зв'язок з усіма іншими текстами, на які дається посилання. Це відношення тексту до тексту одержує характеристики квазісвіту і породжує в наукових текстах нові ознаки – жанру електронного підручника.

Медійні характеристики. ЕП є гіпертекстом із характерною йому нелінійністю просторово-часового розвитку. Нелінійність досягається виробленими в ЕП способами навігації:

а) із змісту підручника в окремому вікні (3%);

б) із контекстного меню або змісту, поданого на всіх екранах ЕП (12%), за допомогою навігаційних посилань, що належать до елементів інтерфейсу (5%);

в) комбінованим способом, що об'єднує навігацію по ресурсу із заголовка на окремому екрані чи контекстного меню і навігаційні гіперпосилання (80%). Засобами навігації є відповідно: навігаційні гіперпосилання, контексні меню та заголовки підручників.

Навігаційні гіперпосилання в ЕП оформляються:

1) вербально (48%): а) іменником без прийменника («продовження» – стор. 16); б) іменником з прийменником («на початку теми»), прислівником («далі», «вперед», «назад»), словосполученням («наступна тема»);

2) графічно (31%), у вигляді різноспрямованих стрілок-вказівок різної конфігурації;

3) комбінованим способом (18%).

Контексні меню оформляються вербально (70%), графічно (11%), комбінованим способом (15%). Аналізуючи вербальне оформлення контекстного меню ЕП, ми виявили три основні тенденції:

1) контекстне меню є, власне, змістом ЕП із пунктами – іменниками в називному відмінку чи номінативними односкладними реченнями: «Зміст. Передмова. 1.Основні теоретичні відомості...»;

2) контекстне меню включає іменники в називному відмінку, що називають розділи підручника і є, по суті, гіперпосиланнями, активація яких виводить на екран заголовок відповідного розділу й текст;

3) контекстне меню має складну структуру, одним із його елементів є слово, що вказує на заголовок ЕП: «Головне меню/допомога/початок/тести», де слово-гіперпосилання «головне меню» активує заголовок підручника.

Графічні способи оформлення контекстних меню є піктографічним компонентом, світлиною тощо, а комбінований спосіб – поєднанням піктографічного зображення, цифрового зображення й слова (словосполучення). Залежно від діапазону здійснення навігації розрізняють: ЕП із навігацією тільки за ресурсом і ЕП з можливістю звертатися до ресурсів Інтернету.

Нелінійність прочитання гіпертексту досягається також наявністю гіперпосилань у текстовому матеріалі. Гіперпосилання в цьому разі виконують роль зв'язності й цілісності гіпертексту, здійснює зв'язок з іншою одиницею гіпертексту, підготовляє сприйняття користувача. Засобами графічного оформлення текстів є: виділення кольором (61%), виділення кольором

і підкресленням (28%), виділення кольором та жирним шрифтом (6%), кольором, підкресленням і жирним шрифтом (5%).

Мовна складова гіперпосилань виражається: знаком (транскрипційний знак, літера, цифра); словом; словосполученням.

У морфологічному аспекті гіперпосилання, виражені словом, мають, як правило, номінативний характер; гіперпосилання – іменники – це терміни і поняття, а також персоналії.

Інформації, до яких приводять гіперпосилання, диференціюються на: вербальну (конкретизуючу) інформацію і невербальну (ілюструючу) інформацію, що не представлена в основному тексті підручника й активізується тільки відповідним гіперпосиланням. За можливістю здійснення переходу гіперпосилання поділяються на одно- і двоспрямовані; в ЕП домінують односпрямовані гіперпосилання: міжтекстові (79%) здійснюють перехід між розділами ресурсу, та внутрішньотекстові (21%) – приводять користувача до нового фрагмента в межах одного розділу підручника.

Інтерактивність, характерна для текстів ЕП, знаходить різні способи прояву: інтерактивність зворотного зв'язку, тимчасова, порядкова, змістова, творча. ЕП належать до асинхронного групового виду спілкування; хоча можливість доступу і користування ЕП має необмежену кількість користувачів, насправді кожний підручник розрахований на конкретного адресата.

Лінгвостилістичні характеристики текстів вивчаються з позицій реалізації в даних текстах стилевих рис наукового стилю та виявлення наявності мовленнєвих засобів їх досягнення, а також впливу на дані тексти КОК. Це реалізується в текстах ЕП засобами використання таких мовленнєвих ресурсів:

- лексичних засобів: термінологічної лексики, абстрактної лексики, допоміжних дієслів, дієслів широкої семантики;
- морфологічних засобів: форм теперішнього часу дієслова у позачасовому значенні; особових форм дієслів у першій особі множини; дієслів недоконаного виду;
- синтаксичних засобів: пасивних конструкцій; дієслівно-іменникових словосполучень; номінативованих структур; неозначено-особових речень.

Засоби досягнення визначеної логіки в текстах ЕП охоплюють: синтаксичні ресурси: однорідні члени речення; вставні слова і речення; складні слова із сполучниковим зв'язком; прямий порядок слів, композиційну побудову.

Точність у текстах ЕП досягається використанням термінів на рівні лексики й таких синтаксичних ресурсів, як: оформлення різними способами посилань; відокремлені узгоджені додатки, що конкретизують інформацію; компресія: («У періодах зліва направо відбувається послаблення металевих властивостей, посилення – неметалевих»). Об'єктивність викладу

в текстах наукового стилю досягається не тільки некатегоричним викладом інформації та її оцінюванням, а й посиланнями на думки і роботи інших учених, дослідників, а саме: цитата у вигляді прямої мови; пряма мова з уточненнями: «за словами», «на нашу думку» тощо.

У текстах ЕП часто функціонує: комп'ютерна термінологія: «Текст має гіперпосилання на відповідні частини підручника»; комп'ютерного сленгу: «Для повторення матеріалу зайдіть на сторінку змістів і клікніть кнопку «меню». Комп'ютерна термінологія використовується в текстах при поясненні алгоритму роботи з ЕП. Вільне використання мовних засобів простежується в текстах через лексику: «Процесор – супер-пупер»; «головне – не купити барахло – собі ж гірше буде» тощо, а також пунктуаційним оформленням текстів: знаки «тире» і «дефіс» позначені однаково; замість знака «тире» використовується подвійний дефіс, вживання знака «слеш» тощо.

Досліджені медійні, прагматичні, структурні й лінгвостилістичні особливості текстів ЕП дають підстави стверджувати, що сформувався особливий текст, тобто жанр. Для його визначення нами було розглянуто систему жанрів наукового стилю (як жанру «підручник») у системі жанрів комп'ютерно-опосередкованої комунікації.

Висновок. Отже, спільною для створення, функціонування й використання ЕП має бути освітня мета. Проте деякі, так звані, приватні ЕП, що не відповідають жодному із жанрів і створені в ненауковому стилі, корелюють з основними комунікативними стратегіями навчально-наукового дискурсу.

За функціональним призначенням і метою ЕП ідентичний поліграфічному підручникові: обидва наділені чіткою прагматичною спрямованістю, структурні характеристики ЕП (ядерні) і мовленнєве втілення ЕП (за винятком комп'ютерної термінології) виявляють подібність до поліграфічного підручника. Різниця лише у такій форматній характеристиці, як канал спілкування, взаємодії. Ці визначальні характеристики дають змогу стверджувати про існування ще одного жанру наукового стилю – самостійного жанру «електронний підручник» у системі комп'ютерно-опосередкованої комунікації. Його компетентне використання дає широкі можливості сучасному українському підручникотворенню, чітко враховуючи як сучасні професійні стандарти, вітчизняні та зарубіжні технології освітнього простору, практичний і традиційний досвід підприємств й окремих роботодавців, так і навчальні запити сучасних учнів ПТНЗ України.

Література

1. Єщенко Т. А. Лінгвістичний аналіз тексту / Т. А. Єщенко. – К.: Вид. центр «Академія», 2009. – С.293.
2. Рікер П. Конфлікт інтерпретацій: Очерки о герменевтике / П. Рікер // – М.: Медиум, 2005. – 416 с.

3. Томашевский Б. М. Теория литературы. Поэтика: учеб. пособ. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 334 с.
4. Лотман Ю. М. Текст в тексте/ Ю. М. Лотман // Труды по знак. системам 14 (Уч. зап. Тарту. ун-ту – Вып. 567). – Тарту, 2007.
5. Гребеньков Г. В. Аксиологический подход к проблеме человека / Г. В. Гребеньков, В. Н. Нечитайло /. – Донецк: Изд-во ДПИ, 1992. – 186с.
6. Современный экзистенциализм. – М.: Мысль, 2008. – 567с.

Реферат

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ РАЗРАБОТКИ ТЕКСТОВ ЭЛЕКТРОННЫХ УЧЕБНИКОВ ДЛЯ СИСТЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Лидия Гуменна

В статье рассмотрено лексико-грамматическую организацию и приемы современной лингвистической науки и практики при разработке текстов электронных учебников для системы профессионально-технических учебных заведений. Проведен анализ существующих подходов к созданию электронного учебника (ЭУ), удостоверяющий преимущественно поисковый метод его создания и обуславливающий появление почти стихийного рынка, а отсутствие лингвистических и паралингвистических особенностей текстов с их жанровой квалификацией свидетельствует об отсутствии единой педагогической концепции его проектирования. Выявлена потребность в проведении фундаментальных теоретических исследований в области лингвистики текстов электронного учебника, в частности, четкого определения его жанра, так как отсутствие лингвистического описания электронного учебника и не выявление характерных особенностей его текстов является причиной неопределенности жанровой природы электронного учебника, значения его статуса в системе жанров научного стиля и компьютерно -опосредованной коммуникации. Сделан вывод, что урегулирование позиции ЭУ в системе жанров научного стиля продиктовано необходимостью расширения представлений о жанрах этого вида коммуникации, а также является своевременным относительно определения роли технологического критерия в развитии жанра учебника и позволит: установить теоретическую базу исследования и разработать методику жанровой квалификации текстов ЭУ, выявить признаки, позволяющие (или наоборот) определить ЭУ отдельным жанром, охарактеризовать его позиции в системе смежных явлений, выявить специфику жанрового статуса ЭУ и на материалах научных исследований, посвященных проблематике ЭУ, реконструировать фрагмент метаконцепта жанра «электронный учебник» в речевом сознании реципиентов и сравнить полученные результаты для выработки многоаспектного жанра «электронный учебник».

А это значит – научить разработчиков электронных учебников для системы ПТО Украины компетентностному подходу к их созданию. Отмечено, что определяющие характеристики позволяют утверждать о существовании еще одного жанра научного стиля – самостоятельного жанра «электронный учебник» в системе компьютерно-опосредованной коммуникации. Его компетентное использование дает широкие возможности современным украинским учебникам учитывать профессиональные стандарты, отечественные и зарубежные технологии образовательного пространства, практический и традиционный опыт предприятий и отдельных предпринимателей, учебные запросы современных учащихся ПТУ Украины.

Ключевые слова: электронный учебник, компьютерно-опосредованная коммуникация, текст, стиль, жанр.

Abstract

LINGUISTIC METHODS IN THE DEVELOPMENT OF ELECTRONIC BOOKS FOR TECHNICAL AND VOCATIONAL EDUCATION

Lidiya Humenna,

junior researcher at the Laboratory of textbooks for vocational education, the head of the publishing department Institute for the vocational training of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

The article deals with lexical and grammatical organization and methods of modern linguistic science and practice of development in e-books for technical and vocational schools. The analysis of existing approaches to the creation of an electronic textbook, which proves mostly search method of its creation, and almost led to the emergence of spontaneous market and lack of a unified teaching concept of its design, linguistic and paralinguistic features in their genre of qualifications indicates the absence of a unified teaching concept of its design. It is shown the need to conduct thorough research in theoretical linguistics in the electronic textbook, including a clear definition of its genre, as the lack of linguistic description of the electronic textbook and identify the characteristics of his texts is causing uncertainty electronic textbook genre nature and meaning of his status in the system academic style and genre of computer- mediated komunikatsiyi. Zrobleno concluded that the settlement position in the system of the electronic textbook genres scientific style is dictated by the need to expand understanding of the genre of this type of communication is timely and to determine the role of technology in the development of criteria and textbook genre will allow: to establish a theoretical basis for research and

to develop a methodology of genre skills in electronic textbook, to identify features that allow (or vice versa) to determine the electronic textbook particular genre characterized by its position in the system of related phenomena, to identify the status of specific genre of electronic textbooks and materials research, devoted to the problems of the electronic textbook, to reconstruct a fragment metakontseptu genre «electronic textbook» in speech consciousness recipients and compare the results to develop a multifaceted genre of «electronic textbook». This means: to teach developers elektronnyh textbooks for technical and vocational education in Ukraine competent approach to their creation. Emphasized that the defining characteristics allow to assert the existence of another genre of scientific style – an independent genre of «electronic textbook» in the system of computer- mediated communication. Its use enables competent opportunities present Ukrainian textbooks, clearly considering how modern professional standards, domestic and foreign technology education area, practical experience and traditional enterprises and individual employers and educational needs of modern students of vocational education in Ukraine.

Keywords: *electronic textbook, computer-mediated communication, text, style, genre.*

References

1. Yeshchenko T.A. Linhvistychnyy analiz tekstu / T.A. Yeshchenko / K.: Vyd. tsentr «Akademiya», 2009. S.293.
2. Riker P. Konflikt interpretatsiy: Ocherki o germenevtike / P. Riker // – M.: Medium, 2005. – 416 s.
3. Tomashevskuy B. M. Teoriya literatury. Poetuka: Ucheb. posob. – M.: Aspekt Press, 1996. –334 s.
4. Lotman Yu. M. Tekst v tekste/ Yu. M. Lotman // Trudy po znakovym sistemam 14 (Uch. zapiski Tartuskogo universiteta. Vyp. 567). – Tartu, 2007.
5. Grebenkov G. V. Aksiologicheskiy podhod k probleme cheloveka / G. V. Grebenkov, V. N. Nechitaylo // . – Donetsk: Izd-vo DPI, 1992. – 186s.
6. Sovremennyiy ekzistentsializm. – M.: Mysl, 2008. – 567s.

ІНФОРМАТИЗАЦІЯ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ

УДК 377.091.113:004

ІНФОРМАЦІЙНА КУЛЬТУРА ДІЯЛЬНОСТІ КЕРІВНИКІВ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Ірина Гириловська

Реферат

У статті окреслено проблему невідповідності наявних професій і рівнів кваліфікацій робітників вимогам роботодавців, а також дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили на ринку праці, вирішення чого потребує оновлення усієї системи професійно-технічної освіти. Зазначено, що успішність модернізації системи ПТО залежить від ефективної діяльності всіх її суб'єктів, зокрема керівників ПТНЗ, які надають цьому процесу цілеспрямованості й керованості. У свою чергу, управлінська діяльність керівників ПТНЗ передбачає перероблення величезного обсягу різноманітної службової інформації та компетентного її використання. Тому інформаційно-аналітична діяльність керівників ПТНЗ є складовою їхньої управлінської діяльності. Наголошено на тому, що одним із найважливіших завдань інформаційно-аналітичної діяльності керівника навчального закладу є моніторинг якості надання освітніх послуг ПТНЗ, який можна проводити, використовуючи, наприклад, систему «Профтех». Наведено приклади звітів Київського вищого професійного училища швейного та перукарського мистецтва і Міжрегіонального вищого професійного училища зв'язку як результат упровадження даної системи в роботу ПТНЗ м. Києва, описані індикатори та показники. Зроблено висновок, що володіння навичками діагностики допомагає керівникам навчальних закладів уникнути необ'єктивних оцінок, дає змогу аналізувати і вносити необхідні корективи в навчально-виховний процес, безперервно дбати про вдосконалення роботи педагогічного колективу, діяльності викладачів та майстрів виробничого навчання.

Ключові слова: інформаційно-аналітична діяльність, керівник ПТНЗ, управлінська діяльність, професійно-технічна освіта, індикатор, показник.

Постановка проблеми. В умовах переходу до ринкових відносин одним з головних завдань, відповідно до Закону України «Про професійно-технічну освіту», є задоволення потреб економіки країни у кваліфікованих і конкурентоспроможних на ринку праці робітниках. Зокрема, проблема невідповідності наявних професій і рівнів кваліфікацій робітників вимогам роботодавців, а також дисбалансу між попитом і пропозицією робочої сили на ринку праці потребує оновлення усієї системи професійно-технічної освіти. Успішність модернізації системи ПТО залежить від ефективної діяльності всіх її суб'єктів, зокрема